

OSMANLI DÖNEMİ'NİN KAYNAĞINI GELENEKTEN ALAN MİZAH GAZETELERİNDE KÜLTÜREL SÜREKLİLİK*

Cultural Continuity In Humor Newspapers of the Ottoman Period

Cansu DIRAMALI¹

ÖZET

Birey ve toplum arasındaki iletişim sonucunda paylaşımlar ve kültürel üretimler meydana gelmektedir. Söz konusu paylaşım ve üretimlerin muhafaza edildiği bellek, kültürel bellektir. Kültürel bellek, toplum kimliğinin oluşumunda önemli bir konumdadır. Bu konumu koruyabilmesi için aktarılması gerekmektedir. Kültürel belleğin unsuru olan her verim aynı zamanda kültürel belleğin aktarılmasında da görevli olur yani kültürel süreklilik sağlayıcıdır. Bu çalışmada da Osmanlı Dönemi'nde çıkarılan mizah gazetelerinin, geleneğin unsurlarını kullanarak kültürel sürekliliği nasıl sağladığı incelenmiştir. Mizah, kendine has ifade tarzı ve içinden çıktığı toplumun kodlarını üstlenme özellikleriyle kültürel sürekliliği sağlayan unsurlardan biridir. Tarih boyunca, daha ziyade performansa dayalı sözlü kültür verimlerinin içinde kendine yer bulan mizah olgusu, yazılı kültürün ön plana çıkmasıyla beraber mizah gazetelerinde kendini göstermiştir. Osmanlı toplumunda gazete, özellikle mizah gazeteleri, toplumun yeni tanıdığı bir iletişim aracıdır. Toplum, yenilikleri kendi duyuş ve düşünce dünyasına göre şekillendirerek kabullenir. Mizah gazeteleri de Osmanlı toplumunda kabul görmek için toplumun duyuş ve düşünce dünyasına hitap ederek gelenekten faydalanmışlardır. Karagöz, meddah, orta oyunu gibi geleneksel seyirlik türlerin ve fıkra, destan, halk hikâyesi gibi sözlü kültürel verimlerin mizah tarzı, mizah gazetelerinin sayfalarında kendini göstermektedir. Mizah gazetelerinin, toplumda yerleşmiş olan geleneksel mizah tarzından faydalanması, onların toplumda daha çabuk benimsenmesini sağlamıştır. Aynı zamanda mizah gazeteleri kültürel belleğin sürekliliğini sağlayıcı araç haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel bellek, kültürel süreklilik, mizah, mizah gazeteleri, Osmanlı Dönemi

ABSTRACT

The sharing and the cultural productions occur as a result of communication between individual and society. This communication creates a memory and it is the cultural memory. Cultural memory has an important function in the formation of community identity. In order to maintain this position, cultural memory needs to be transferred. Every performance that is an element of cultural memory is also tasked with conveying cultural memory; that means it is a provider of cultural continuity. In this study, how humour magazines published during the Ottoman period, provided cultural continuity by using elements of tradition was examined. Humour is one of the elements that provides cultural continuity with its unique style of expression and its ability to take on the codes of the society in which it emerges. The phenomenon of humor, which has found its place within the performance-based oral culture yields throughout history, has shown itself in humor magazines with the prominence of written culture. In Ottoman society, humour magazines were a means of communication that was newly recognized by the society. Society accepts innovations by shaping them according to its own world of hearing and thought. Humour magazines also used tradition by addressing the world of hearing and thought of the society in order to gain acceptance in Ottoman society. Cultural performances in oral culture such as Karagöz, meddah, orta oyunu, anecdote, epic and the style of humor of these performances are manifested in the pages of humor magazines. The fact that humor newspapers benefit from the traditional humor style established in the society has enabled them to be adopted more quickly in the society. At the same time, humor newspapers have become a tool to ensure the continuity of cultural memory.

Keywords: Culturel memory, culturel continuity, humor, humor magazines, Ottoman period

I. ORCID: 0000-0002-9156-1107

I. Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, cansudiramali@gmail.com

*DIRAMALI, C. (2021). "Osmanlı Dönemi'nin Kaynağını Gelenekten Alan Mizah Gazetelerinde Kültürel Süreklilik", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 22, s.89-106.

Makale Geliş Tarihi: 17 Temmuz 2020 Kabul Tarihi: 8 Eylül 2020

EXTENDED ABSTRACT

Humor has always found its place in the cultural productions of the societies to which it belongs. In this way, it has become both a part of cultural memory and an instrument for cultural continuity. This function of humor is especially manifested by the transfer of oral culture products to written culture. At this point, Humor magazines have been prominent within the written culture. In particular, Ottoman period humor magazines benefited from the traditional style of humor and the cultural efficiency of oral culture. It is seen that humor in the Ottoman society stands out in the traditional culture games such as Karagöz, orta oyunu, meddah, and cultural products connected to narration such as jokes, folktales and epics. These cultural products were the source of humor magazines that were trying to hold on to Ottoman society. In fact, humor is one of the most rapidly updating phenomena due to social changes. In this context, for humor magazines it can be said that, it creates content that updates itself within the traditional humor framework. From here, the role of humor magazines in the context of cultural continuity and the extent to which tradition continues the style of humor will be discussed.

In the literature, the subjects that have been examined at the point of transition from verbal culture to written culture have been written versions of verbal culture efficiencies. Culture yields which are recorded and transferred to written media gain a static identity. So, the story of a written meddah or the text of Karagöz is the same for every reader. This would limit the functionality at the point of ensuring cultural continuity. The performance of oral culture's benefits takes shape according to the bond between the performer and the target audience. Periodicals are also shaped according to the target audience they address, such as oral culture benefits. At this point, it is concluded that the written culture is not completely static, that it responds to the demands of the target audience with its specific forms and captures the dynamism. Based on tradition, humor magazines also used traditional humour in accordance with society's demands. These newspapers can be classified as follows: Those which are influenced by the Karagöz tradition such as Hayal, Bebe Ruhi, Karagöz; those which are influenced by traditional jokes such as İncili Çavuş and Hoca Nasreddin; those which are influenced by the Ortaoyun tradition like Zuhurî and Orta oyunu; those which are influenced by folk story or epic tradition like Koroğlu; and those which are influenced by the tradition of meddah like Meddah and Gülünçlü Sahne-i Meddah.

In the humor magazines that originated from tradition, humour figures of the tradition were used in the same way The content has been updated and differentiated from place to place. But the character traits of humour figures in tradition also manifest themselves in updated subjects. There is a humorous style that is often encountered in traditional humour, based on misunderstandings and word jokes, and which criticizes the glitches of certain professional groups. This style was adapted to the terms of the period in humor magazines. The sense of humour based on differences of mouth and dialect in traditional humour, as well as characteristics of ethnic groups, has been largely abandoned. It is seen that the political humor has become functional in the newspapers.

Cultural products such as Karagöz, orta oyunu, meddah have an important place in the construction of the identity of society. Therefore, it is impossible to disappear for cultural yields and the tradition of humour around them as a result of social changes. Cultural yields have been transferred in different forms. Humour magazines have been one of these forms of transmission and have an important function in ensuring cultural continuity.

GİRİŞ

Mizah, kültürel belleğin önemli temel dinamiklerinden biridir. Mizah hakkında birçok tanım ve açıklama yapılmış, etrafında kuramlar oluşturulmuştur. Yapılabilecek en kısa tanımlardan biri mizahın olay, durum ya da nesnelere farklı ve alışılmadık taraflarına gönderme yaparak insanda gülme yahut gülümsetme gibi fiziksel bir tepkiye yol açan olgu olduğudur. Bu tanımda mizahın daha ziyade güldürme/eğlendirme özellikleri öne çıkar. Fakat mizah eğlendirme dışında daha farklı özellikler ve işlevleri de üstlenmektedir. Ögüt-Eker mizahın eğlendirme dışındaki işlevlerini, mizahın kapalı işlevleri olarak adlandırmaktadır. Buna göre gerilim azaltma, savunma-saldırı, savaşta protesto, tıpta tedavi, problemlerle başa çıkma kapalı işlevlerden bazılarıdır. (2009: 29-44). Kapalı işlevlerden biri de kültürel sürekliliği devam ettirme, kültürel kodları taşıma işlevidir. Mizah, mitik anlatılardan, Dede Korkut Hikâyelerine, tasavvufi metinlere kadar kültürel verimlerin içinde yer almış, haiz olduğu işlevler dolayısıyla kültür içinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte mizahın tarzı ve yöntemi de içinde bulunduğu kültürel verimlerin özelliklerine göre şekillenmiştir. Dolayısıyla yaşanan toplumsal değişimlere bağlı olarak, yenilenen kültür verimleri içinde kültürel belleğin taşıyıcılığını sağlayan unsurlardan biri de mizah olmuştur. Bu durum bilhassa sözlü kültürden yazılı kültüre geçişte, mizahın sözlü verimlerin belli kodlarını yazılı ortama aktarmasında izlenmektedir. Aktarımın gerçekleştiği yazılı ortamlardan birini mizah gazeteleri oluşturur. Bu çalışmada sözlü gelenekten yararlanan mizah gazeteleri, kaynağını gelenekten alan mizah gazeteleri olarak adlandırılmış ve ilham aldıkları mizah türlerine göre tasnif edilmiştir. Ayrıca gazetelerin kültürel sürekliliğin nasıl bir parçası olduğu, geleneği ne ölçüde devam ettirdikleri gazetelerdeki muhavere bölümlerindeki örnekler üzerinden incelenmiştir.

1. Yazılı Basında Mizahın Sesi: Mizah Gazeteleri

Yaşanılan toplumsal değişimler sonucunda matbaa keşfedilmiş ve yazı ile yapılan üretimler ön plana çıkmıştır. Bu üretimlerden en önemlileri mizah gazeteleridir. Süreç içinde, yazılı üretimler de toplumun mizah ihtiyacını karşılayacak niteliği kazanır. Bununla birlikte sözlü kültür ve yazılı kültür dönemleri birbirinden kesin çizgilerle ayrılmaz. Sözlü kültür mizahı, varlığını yazılı kültür içinde devam ettirmiştir. Toplum karşılaştıklarını, kendi duyuş ve düşünce dünyasına göre şekillendirerek kabullenir. Dolayısıyla matbaa ve yazılı basınla yeni yeni karşılaşan bir toplumda da gazeteler kendilerini görünür kılmak için toplumun duyuş ve düşünüş tarzından, bir anlamda gelenekten beslenmişlerdir. Bu anlamda mizah gazetelerinin daha çok öne çıktığı görülür. Çünkü geleneğin eğlenceli ve seyirlik yönünü yazılı ortama aktarma açısından daha elverişlidirler.

Osmanlı'da basın döneminin ilk mizah gazetesi 1852 yılında Hovsep Vartanyan Paşa tarafından çıkarılan Boşboğaz Bir Adem'dir. Bunu 1876 yılında Meğu, sonrasında ise Tohafi izlemiştir (Çeviker, 1986:17). 1868 yılında Ali Reşat ve Filip Efendi tarafından çıkarılmaya başlanan Terakki Gazetesi, 1869 yılında Terakki Eğlence isimli bir mizah eki yayınlamaya başlar. Osmanlı basın

tarihinin müstakil ilk Türk mizah gazetesi ise Diyojen'dir. Diyojen, 1870 yılında Teodor Kasap tarafından çıkarılır. Diyojen'i Hayal ve Çingiraklı Tatar takip eder. Teodor Kasap'ın çıkardığı gazeteler dışında Latife, Şafak Kahkaha, Geveze, Çaylak da bu dönemin mizah yayınları arasındadır (Varlık, 1985:1095).

1876'da II. Abdülhamid'in tahta geçmesiyle birlikte basın sansürü baş gösterir ve bu tarihten 1908'e kadar mizah basını sekteye uğrar. II. Meşrutiyet'le birlikte ise otuz küsur yıl yayın yapılamamasının bir karşılığı olarak ve Meşrutiyet Dönemi'nin sağladığı özgürlük ortamı neticesinde çok sayıda mizah gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Fakat birçoğunun birkaç sayıda kapandığı ve nitelik açısından mizah basınına çok katkı sağlayamadıkları savunulur (Kutlu, 2004:54; Çeviker, 1988:17). Bununla birlikte söz konusu yayınların nitelikleri yayıncılık açısından ele alınmış, bunların aynı zamanda bir kültürel dönüşümün ürünü olduğu göz ardı edilmiştir. Yayınların bu kadar çok olması, elde edilen özgürlük ortamının ve geçmiş yönetimi eleştirme fırsatının bir sonucu olarak görülür. Mizahın, görünüşte bir "rahatlama- boşalma" yolu olduğu ama özünde bir mücadele aracı niteliği taşıdığı ifade edilmektedir. Bu nedenle, gerek 1870'lerde gerekse II. Meşrutiyet Dönemi'nde geçmişle ve yaşanan günle hesaplaşma bir ölçüde mizah aracılığı ile yapılmıştır (Varlık, 1985:1099-1100). Mizah aracılığıyla yapılan bu hesaplaşma, geleneksel yöntemlerle yani Karagöz oyunları, meddah hikâyeleriyle yapıp döneme uygun yeni ve çeşitli sözlü üretimler de gerçekleştirilebilirdi. Fakat toplumsal olarak bir dönüşümün gerçekleştiği dönemde insanlar fikirlerini; yeni tanıştıkları ama aynı zamanda kendilerine yeni ifade imkânı buldukları ve bu ifadelerini daha fazla insana ulaştıracaklarını düşündükleri gazetelerle anlatmaya çalışmışlardır. Bununla birlikte sözlü kültür unsurları da tamamen bir kenara bırakılmamış ya dönüşerek batılı unsurlarla kaynaşmış ya da mizah gazeteleri içinde yer alarak varlığını devam ettirmiştir. Başka bir deyişle mizah basını, başlangıcından itibaren sözlü kültürdeki mizah geleneğinden beslenmiştir. Mizah basınının gelenekten besleniyor olması, ona kültürel sürekliliği sağlama noktasında bir hüviyet kazandırmıştır.

2. Mizah Gazetelerinde Kültürel Süreklilik

Assmann, toplumun gelenek ve ritüellerinin, topluma has yeme-içme-giyinme tarzının, festivallerinin, bayramlarının, sanat üretimlerinin vb. muhafaza edildiği bir bellekten bahsetmiş ve buna kültürel bellek demiştir (2018:53). Bu tanım düşünüldüğünde kültürel belleğin, toplumsal kimliğin oluşumunda başat rol oynadığı sonucuna ulaşılır. Kültürel belleğin toplum kimliğinin oluşumundaki bu işlevini sürdürmesi onun devam ettirilmesine yani kültürel sürekliliğin sağlanmasına bağlıdır. Bu noktada insan vücudu ve toplum yapısı arasında bir benzerlik kurulabilir. Buna göre insan hafızasının tazelenikçe dinç ve canlı kalması gibi kültürel belleğin de ancak devam ettirilirse canlı kalabileceği çıkarımı yapılır. Çünkü devam ettirme, bir başka deyişle kültürel belleğin aktarımı, toplum kültürünü oluşturan her bir unsurun farklı bağlamlarda yeniden yaşatılması ve yapılanması anlamına gelir.

Araştırmacıların, kültürel belleğin sürekliliğinin nasıl sağlandığına yönelik farklı görüşleri vardır. Bununla birlikte hepsinin birleştiği ortak nokta; yazılı ya da performansa dayalı bütün kültürel verimlerin; kodlamalar ve hatırlatıcı simgelerle kültürel belleğin aktarımını sağladığıdır. Örneğin Connerton *Toplumlar Nasıl Anımsar?* isimli eserinde “Geçmişin versiyonlarını, onu temsil eden sözcüklerle ve imgelerle kendimize yeniden sunarak koruruz,” der (2019:123).

Mizah, kendine has ifade ve olayları ele alış şekliyle kültürel belleğin sürekliliğini sağlayan unsurlardan biridir. Ögüt-Eker, eğlenmenin hem kendisi hem de temel unsuru olan mizahın aynı zamanda bir iletişim aracı olduğunu ve kültürel kodlamalar taşıyan işlevlerinin, ait olduğu toplumun sosyal yapısını ve gelişimini etkilediğini ifade eder (Ögüt-Eker 2014:X). Türk kültüründe mitik anlatılardan, Dede Korkut Hikâyelerinden göstermeye dayalı seyirlik oyunlar olan Karagöz’e, meddaha, orta oyununa kadar uzanan bir mizah profili mevcuttur. Türk toplumu mizah anlayışını bütün dönemlerde kültürel verimlerine yansıtmıştır. Nitekim yazılı kültür verimleri içinde de Türk kültürüne özgü mizah anlayışı kendini gösterir. Bu anlamda yazılı kültür içinde en çok öne çıkan ancak kültürü devam ettirme noktasındaki işlevleri göz ardı edilen tür, mizah gazeteleri olmuştur. Osmanlı toplumunda yeni bir tür olan mizah gazeteleri, sıçrama noktası olarak geleneksel mizah unsurlarını seçmiş ve toplum nezdinde bu şekilde yükselmeye çalışmıştır. Bu durum aynı zamanda geleneksel mizah unsurlarının, farklı bir toplumsal dönemde kendilerine yeni bir aktarım ortamı bularak sürdürülmeleri anlamına gelir.

Kültürel belleğin aktarım alanları, araştırmacılar tarafından daha çok performansa yönelik uygulamalar bağlamında değerlendirilmiştir. Connerton, insan gruplarının belleğinin törenler vasıtasıyla taşınıp korunduğu fikrindedir (2019:123). Assmann ise kültürel belleğin işlevini yerine getirmesi için belli koşullar olduğunu söyler. Bunlar şiiresel biçim-ritüel sunuş-toplumsal katılımıdır (2018:65). Assmann’ın bu koşulları ve Connerton’un kültürel bellek aktarımında törensel uygulamaların rolüne yönelik görüşleri göz önünde bulundurulduğunda zihinde canlanan, bir şamanın önderliğindeki anma yahut kurban törenidir. Bu tip törenlerde kültürel belleğin koruyuculuğunu şaman üstlenir; şiiresel sözleri söyleyen ve ritüel sunuşu gerçekleştiren odur. Bununla birlikte kültürel belleğe toplumsal katılım koşulu, Assmann’ın deyişiyle, buluşma ve kişisel olarak orada bulunmayla sağlanır (2018:65). Aynı tablo, sosyo-kültürel değişimin yaşandığı sonraki toplumsal gruplar için de düşünülebilir. Bu bağlamda bir masal anlatımı icrası, Karagöz oyunu yahut meddah anlatımının da şiiresel biçim-ritüel sunuş-toplumsal katılım şartlarını sağladığı görülür. Şamanın yerine meddah ya da Karagöz oynatıcısı geçmiş, içerik mizahî hüviyet kazanmıştır.

Yazıyla birlikte kültürel belleğin aktarım alanlarında değişiklikler meydana gelmiştir. Kaynağını gelenekten alan mizah gazeteleri bunun bir örneğini oluşturur. Söz konusu gazeteler, mitik anlatılardan beri oluşmakta olan Türk mizah anlayışını ve mizah kodlarını yazılı bir bağlamda devam ettirmektedir. Burada kültürel belleğin törensel olarak aktarılması söz konusu değildir. Fakat törensellik/performans olmaması kültürel sürekliliğin gerçekleşmediği anlamına gelmez. Ass-

mann'ın kültürel bellek koşullarına göre bellek koruyucu şaman gazetenin kendisidir. Hazır bulunanlar ise gazete okuyucularıdır. Gazete okuma sırasında müzikli/oyunlu performansa dayalı ritüellerden söz edilemez ama buna benzer bir etkinin zihinsel olarak gerçekleştiği söylenebilir. Bu noktada mizah gazeteleri, gülme gibi insan doğasında işlevsel etki yaratan bir aracı kullanmaktadır.

Mizah hem sözlü hem yazılı kültür dönemlerinde kültürel belleğin önemli alanlarından biri olmuştur. Bununla birlikte kültürel belleğin aktarımının, farklı biçimlerde ortaya çıkan kültürel üretimler içinde devam ettirilmesini sağlamıştır.

3. Kaynağını Gelenekten Alan Mizah Gazeteleri

Bergson, mizahı sanat ile hayat arasında konumlandırır. Mizahın toplumsal hayatı doğal ortam kabul ettiğini ve toplumsal hayatın itici gücüne itaat ettiğini söyler (Bergson, 2018:107-108). Buradan hareketle mizah, gelenek ve gelecek arasında da konumlandırılabilir. Mizah, toplumun ürünüdür dolayısıyla topluma ait olanlardan bağımsız düşünülemez. Aynı zamanda topluma ait olanları geleceğe taşıma işlevi üstlenir. Yani bir anlamda kültür taşıyıcısı/ kültürel süreklilik sağlayıcısı olur. Mizahın bu işlevini Osmanlı Dönemi mizah gazetelerinde izlemek mümkündür. Buna bağlı olarak kaynağını gelenekten alan gazeteler şu şekilde sınıflandırılabilir:

3.1. Karagöz Gölge Oyunu Geleneğinden İlham Alan Gazeteler

Karagöz, geleneksel Türk tiyatrosunda, bir perdenin arkasındaki tasvirlerin hareket ettirilmesiyle oynanan gölge oyunudur. Kökeni hakkında birçok rivayet olmakla birlikte bunların en gerçeğe yakını, gölge oyununun Yavuz sultan Selim'in Mısır seferi sırasında keşfedilip Osmanlı topraklarına getirilmesidir. Karagöz tasvirlerini oynatan kişilere Hayalî denmektedir. Bunun yanında bu tasvirlerin muhafazası ve Hayalî'ye yardımcı olmakla görevli yordak, dayrazen, sandıkkâr adı verilen kişiler vardır. Ayrıca Karagöz perdesine aynı zamanda hayal perdesi denmektedir. Karagöz oyunlarındaki belli başlı tipler; Karagöz, Hacivat, Tiryaki, Çelebi, Bebe Ruhi, Tuzsuz, Matiz, Ermeni, Rumelili, Çerkez vesairedir. Karagöz oyunları uzun yıllar kitlelerin mizah ihtiyacını karşılamıştır. Oyunlardaki Karagöz karakteri; eğitim almamış fakat bununla birlikte hazırcevap bir üslubu olan, içi dışı bir yapıdadır. Bütün bu yönleriyle halkın içinden biridir. Dolayısıyla halk kendini Karagöz'le özdeşleştirir. Karagöz'ün yüksek tabakadan insanları söz oyunları ile alt edici tutumu halkta bir rahatlama ve en nihayetinde gülmeye yol açar. Bülent Varlık'ın ifadesiyle Karagöz hor görülen halkın yükselen sesi olmuştur (1985:1092-1093). Karagöz, yazılı mizah döneminde de bu niteliğini devam ettirir. Hayal, Beberuhi, Hacivat, Karagöz gibi birçok gazete Karagöz'ün sözlü kültürdeki gücünden yararlanmak istemiştir.

3.1.1. Hayal (1873)

Gazete, ismini Karagöz perdesinin diğer adından, hayal perdesinden almıştır. Teodor Kasap tarafından çıkarılan gazetenin karikatürlerini ise Nişan Berberyan çizmiştir. Gerek ismi gerek içeriğiyle sözlü kültür mizahını devam ettiren gazetenin asıl hiciv bölümünü Karagöz-Hacivat muhavereleri oluşturur. Karikatürlerin de büyük kısmını Karagöz ve Hacivat oluşturmaktadır.

3.1.2. Beberuhi (1898)

Beberuhi, gölge oyunu geleneğinde Karagöz tiplerinden biridir. Oyunlarda, kısa boyu ve “r” ile “s” harflerini söyleyememesi, Beberuhi tipinin tipik özellikleridir. Yazılı kültürdeki Beberuhi ise yayın hayatına İsviçre’de başlamış ve ancak beş sayı kadar çıkabilmiştir. Sekiz sayfadan oluşan gazetenin hemen her sayfasında karikatür bulunması, onu karikatür tarihi açısından önemli bir yere konumlandırır. Gazetenin başyazarı Beberuhi, bu yazılarda –güya bir aydan beri görüşmediği- çok yakın bir dostuyla memleket meseleleri hakkında konuşur (Ünver, 2013:38).

3.1.3. Karagöz (1908)

Karagöz Gazetesi, 1908 yılında Ali Fuat Bey önderliğinde yayın hayatına başlamış, 1955’e kadar varlığını sürdürmüştür. Bu yönüyle yalnızca meşrutiyet sonrası gazeteler içinde değil, bütün mizah yayınları arasında en uzun ömürlü gazetelerden biridir. Gazetede mizah unsurunu Karagöz-Hacivat muhavereleri oluşturur. Fakat bu muhavereler, gelenekte olduğu gibi Karagöz-Hacivat atışması şeklinde değil, Karagöz ve Hacivat’ın sosyal ya da siyasi meseleleri aralarındaki konuşmalarla hicvetmesi şeklinde olur. Gazete, bilhassa Kurtuluş Savaşı Dönemi’nde oldukça siyasallaşarak Ankara Hükümeti’nin yanında yer almıştır. Millî mücadelede de yazılı basının en etkili figürlerinden biri olmuştur.

3.1.4. Hacivat (1908)

Karagöz geleneğini devam ettiren bir diğer gazete Hacivat’tır. Karagöz gölge oyununun baş tiplerinden olan Hacivat, gelenekte eğitilmiş, her konuda az çok bilgi sahibi olan ama aynı zamanda karşısındakini biraz üstten gören bir yapıdadır. Konuşurken araya sık sık Arapça-Farsça kelimeler sıkıştırması, Karagöz ile Hacivat arasında anlaşmazlığa ve dolayısıyla gülmeye yol açar. 1908 yılında çıkan Hacivat Gazetesi’nin imtiyaz sahibi olarak Hakkı ismi geçmektedir. Gazetenin içeriğini Karagöz-Hacivat karikatürleri oluşturur.

3.1.5. Hayal-i Tasvir (1908)

Hayal’den sonra ismini hayal perdesine öykünerek alan bir diğer gazete Hayal-i Tasvir’dir. Başta

tek başına çıkarken sonrasında “Üç Gazete” başlığı altında yayın hayatına devam eder. Fakat bu gazetede geleneğin etkisinin azaldığı, köşe yazılarının etrafına çizilen Karagöz-Hacivat resimlerinin ve isminin dışında Karagöz tiplemesinden uzaklaşıldığı görülür.

3.1.6. Baba Himmet (1911)

Baba Himmet, Karagöz gölge oyununda Kastamonulu oduncu tipidir. İmtiyaz sahibinin Gümülcineli Osman Nail olduğu Baba Himmet Gazetesi de ismini buradan alır. Gazetenin kapak sayfasındaki karikatürde geleneksel giyimli, nargile içen bir erkek karikatürü vardır. Gazetede, bir partiye bağlı olmadan tarafsız kalmak sık tekrarlanan konulardandır (Ünver, 2013:119).

3.2. Fıkra Tiplerinden İlham Alan Gazeteler

3.2.1. İncili Çavuş (1908)

Sözlü kültürün en önemli fıkra tiplerinden biri olan İncili Çavuş’un XVII. yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir. Boratav, onun padişah I. Ahmed’in musahibi olduğunu ve Batı saraylarındaki maskaraların rolünü oynadığını söyler (1995:87-88). İncili Çavuş, padişah ve halk arasında bir köprü görevi üstlenmiş ve halkın sorunlarını nükteli bir dille fıkralaştırmıştır. Bu tutumuyla halk tarafından oldukça sevilen bir fıkra tipi olur. İsmail Hakkı tarafından çıkarılan mizah gazetesi de halkın bu teveccühüne bir göndermeyle İncili Çavuş adını almıştır. Gazetede mizah unsurunu, İncili Çavuş ve Tıflî arasında geçen muhavereler oluşturur. Burada Tıflî’nin de sözlü kültürdeki konumunu belirtmek gerekir. Yine Boratav’ın aktardığına göre Tıflî Çelebi adındaki zat, XVII. yüzyılda yaşamış, dönemin ünlü meddahlarından biridir. IV. Murat’ın hikâyeciliğini yapmıştır (1995:70-71). Hemen hemen aynı dönemlerde yaşamaları ve benzer mizahî üslupları İncili Çavuş ve Tıflî arasında birçok ortak özellik olduğunu gösterir. Bu nedenle mizah gazetelerinde, Karagöz-Hacivat geleneğinin bir yansıması olarak ikili muhaverelerde yer alırlar. Muhaverelerde devletin mevcut durumu ve yapılması gerekenler tartışılmıştır.

3.2.2. Hoca Nasreddin (1908); Nasreddin Hoca (1914,1920); Molla Nasreddin (1906)

Nasrettin Hoca, Sibiry’a’dan Doğu Türkistan’a bütün Türk dünyasında tanınan ve sevilen bir fıkra tipidir. Hoca’nın bu kadar sevilmesinde onun mizah tarzının iğneleyici, hicvedici ve bir anlamda felsefi boyutta olması etkilidir. Hoca yeri gelmiş siyasi erki, yeri gelmiş halkın tutumunu mizahına malzeme yapmıştır. Nasrettin Hoca fıkralarındaki bu mizahî tutum, yazılı basının, bilhassa meşrutiyet basınının oluşturmak istediği üsluba çok uygundur. Bu sebeptendir ki Hoca, sözlü gelenekten sonra yazılı basının da önemli bir figürü olmuştur. Varlık, bunu destekler nitelikte, tam olarak Nasrettin Hoca temasıyla çıkmayan gazetelerde bile Nasrettin Hoca fıkralarına yer verilmesinin, fıkraların derlenip kitap halinde yayımlanmasının Hoca’ya iki mizah dönemini birleştirme misyonu yüklediğini söylemiştir (Varlık, 1985:1092).

1908 yılında İstanbul’da çıkan Hoca Nasreddin Gazetesi tek sayılılık bir risaledir. İslamcı ve

özgürlükçü bir çizgisi olduğu aktarılır (Ünver, 2013:76). Hoca, karikatürlerde eşeğiyle birlikte yer almıştır. Bunun yanında 1914 yılında neşredilen ve sorumlusunun Ali Haydar olduğu Nasreddin Hoca, 1920 yılında Mısır’da neşredilen ve gündeme ilişkin yergilerle mizahını oluşturan Nasreddin Hoca, 1927 yılı İstanbul’unda çıkan ve 147 sayı ile uzun ömürlü olan Nasreddin Hoca gibi gazeteler sayılabilir. Nasrettin Hoca ile ilgili en önemli yayınlardan biri de Azerbaycan’ın ilk mizah gazetesi olan Molla Nasreddin’dir. 1906 yılında Azerbaycan’ın Tiflis şehrinde neşredilmeye başlanan gazete Tiflis’ten sonra Tebriz ve Bakü’de çıkararak 1931’e kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Gazetenin öncülüğünü Celil Mehmedguluzade ve Ömer Faig Nemanzade yapmıştır. Gazetenin yirmi beş yılda yedi yüz yetmiş altı sayısının neşredildiği aktarılır (Adıgüzel, 2007:3).

3.3. Orta Oyunu Geleneğinden İlham Alan Gazeteler

Orta oyunu, etrafi seyircilerle çevrilmiş, üstü açık bir alanda oynanan bir tuluat temsilidir. Bu temsil Karagöz oyununda olduğu gibi perde arkasındaki tasvirlerle değil, gerçek oyuncularla sahnelenir. Orta oyunu meydanında; kapı, çalgıcıların odası, dükkân, meydan, yeni dünya olmak üzere çeşitli dekorlar bulunmaktadır. Oyuncular, temsillerini bu dekorlar vasıtasıyla canlandırırlar. Oyunun baş tipleri Kavuklu ve Pişekâr’dır. Pişekâr, Karagöz oyunundaki Hacivat’a, Kavuklu ise Karagöz’e karşılık gelir. Bunun dışında Zenne, Çelebi gibi tiplerle birlikte Arnavut, Yahudi, Rumelili gibi belli yöre insanların taklitlerini yapan tipler vardır. Felek, bu taklitlerin zamanın muhtelif zümre ve zihniyetlerini temsil ettiğini ve her zümrenin belli meseleler hakkındaki fikrinin tenkit edilmiş olduğunu aktarır (Felek, 2013:42). Orta oyununun belli bir geleneği takip ederek çeşitlenmiş türlerine “kol” adı verilmektedir. And’ın aktardığına göre Han kolu ve Zuhurî kolu en önemli iki koldur. Bunun dışında Yaran kolu, Kanburlar kolu, Süpürge kolu, Hacı bekçi kolu gibi çeşitli kollar mevcuttur (2013:35). Burhan Felek orta oyununun en büyük meziyetini “mutlaka komedi” olması olarak açıklamıştır (2013:39). Yine, “mutlaka komedi” meziyetleriyle meydana çıkan mizah mecmuaları da orta oyununun belli özelliklerini kullanmışlardır. Zuhurî, Orta oyunu, Nekregû ve Pişekâr gibi mecmualar buna örnektir.

3.3.1. Zuhurî (1908)

Zuhurî kelimesi ilk olarak orta oyununda geçen tiplerden birinde duyulur. Orta oyununda güldüren, komiklikler yapan kişi Zuhurî’dir. Aynı zamanda sarayda oynanan orta oyununa da Zuhurî Kolu denilmektedir. Buradan hareketle de imtiyaz sahibinin Hasan Ferit olduğu gazeteye isim olmuştur. Toplamda 10 sayı olarak yayımlanan Zuhurî Gazetesi hakkında Turgut Çeviker, mizah anlayışının dönemindekilerden daha farklı olduğunu, mizahı salt eğlence ve güldürmekten ibaret saymadığını ifade etmiştir (1988:140).

3.3.2. Orta oyunu (1919)

1919 yılında neşredilen Orta Oyunu Gazetesi, doğrudan orta oyunu geleneğini takip etmiş, sayfalarında diyalogları sağlayanlar Kavuklu ve Pişekâr olmuştur. Gazetenin imtiyaz sahibi

Mehmet Asaf'tır. Karikatürlerde ise Osman Cemal imzası bulunduğu aktarılır (Ünver, 2013:137). Bunun yanı sıra Fransızca ve Türkçe olmak üzere iki dilli çıkarılmış bir gazetedir. Gazete siyasi hareketliliğin yoğun olduğu bir dönemde neşredilmiştir. Bu durum gazete sayfalarına da yansır.

3.3.3. Nekregû ile Pişekâr (1908)

Nekre, kelime anlamı olarak garip ve gülünç fıkra; nekregû ise bu fıkraları anlatan kimse demektir. Pişekâr, orta oyununun baş tiplerinden biridir ve oyunda ölçülü, ağırbaşlı, yerinde konuşmasını bilen, anlaşmazlıkları halleden, kırgınlıkları tatlıya bağlayan (Türkmen, 2013:49) özellikleriyle öne çıkar. Orta oyunu geleneğini devam ettiren Nekregû ile Pişekâr Gazetesi'nde Pişekâr, orta oyununda olduğu gibi ağırbaşlı ve ölçülü özellikler gösterir. Gazetede görevi arayış bulmak, ölçüyü sağlamaktır. Nekregû ile devletin ve milletin mevcut durumunu değerlendirirler.

3.4. Halk Hikâyesi/Destan Geleneğinden İlham Alan Gazeteler

3.4.1. Köroğlu (1908); Yeni Köroğlu (1928)

Köroğlu'nun yazılı basın üzerindeki etkisini anlamlandırabilmek için öncelikle onun sözlü kültürde nasıl bir işlev üstlendiğinin bilinmesi gerekir. Köroğlu anlatısının kaynaklarına dair ilk çalışmayı yapan Boratav, onun Celâlî isyancısı bir haydut olduğunu söyler (1984:96-97). Fakat Köroğlu'nun kahraman kimliği isyancı kimliğinin önüne geçmiştir. O, halk muhayyilesinde, kendilerine zulmeden beylere karşı mücadeleleriyle iz bırakmış bir halk kahramanıdır. Yayıncılığın gelişmesiyle, yönetenlerin haksız uygulamalarına karşı yönetilenlerin en kuvvetli eleştiri aracı gazeteler olmuştur.

Sözlü kültürdeki halk anlatılarında bu işlevi yerine getiren en önemli figürlerden biri olan Köroğlu'nun gazetelere kaynaklık etmesi kaçınılmazdır. Bunu takiben 1908 yılında Kastamonu'da Köroğlu isimli mizah gazetesi yayımlanır. İttihat ve Terakki yanlısı bu gazetede, geçmiş yönetime karşı muhalif bir tavır takınılmıştır ve bu durum Köroğlu zihniyetinin bir yansıması niteliğindedir. 1928 yılında İstanbul'da Yeni Köroğlu isimli bir mizah gazetesi daha yayımlanır. Yeni Köroğlu da siyasi/eleştirel mizah üslubunu sürdürmüştür.

3.5. Meddahlık Geleneğinden İlham Alan Gazeteler

3.5.1. Meddah (1875)

Köprülü meddahların, Türk kültüründe asırlardan beri hikâye, taklit ve nüktelerle her sınıf ve seviyeden insana hitap ederek sevilen ve aranan bir hikâyeci olduğunu ifade etmiştir (1999:361). And ise meddahlığı, geleneksel seyirlik oyunların zengin hikâye kaynaklarına dayanan, güldürmecenin yanı sıra çeşitli havayı ve mizacı yansıtan en önemli unsurlarından biri olarak tanımlamaktadır (1985:218-219). Araştırmacıların açıklamalarından hareketle, Osmanlı kültüründe meddahlık geleneğinin halkın geneline hitap eden, gündelik-mizahî içerikli hikâye anlatıcılık geleneği olduğu

sonucuna ulaşılmaktadır. Meddah, elindeki sopası ve mendiliyle çeşitli yöre insanlarını taklit ederek han, kahvehane ve konaklarda hikâyelerini anlatmaktadır. 1875 yılında çıkarılan Meddah Gazetesi, genel olarak fıkra ve muhavere bölümlerinden oluşur. Bu bölümlerde, dönemin sosyal meselelerine mizahî bir üslupla değinilir. Gazetenin kimin tarafından çıkarıldığı belirtilmemekle birlikte yazar kendisinden meddah olarak bahseder. Okuyucularına da meddahı dinleyenler gözüyle bakar ve fıkra ve muhavere bölümlerini bu şekilde aktarır.

3.5.2. Gülünçlü Sahne-i Meddah (1908)

Mehmet Hilmi Bey tarafından çıkarılan Gülünçlü Sahne-i Meddah Gazetesi, toplamda üç sayı çıkmıştır. Diğer mizah gazetelerinden farklı nitelikler barındırmaktadır. Söz gelimi diğer mizah gazeteleri, siyasete temas etsin ya da etmesinler dönemin sosyal şartlarını, halkın tutumunu, belli meslek gruplarını geleneksel mizahtan da yararlanarak daima eleştirmişlerdir. Fakat Gülünçlü Sahne-i Meddah'ta sosyal meselelere temas edildiği görülmez. Bu gazete, üç cüzde tamamlanan hususi bir meddah risalesi hüviyeti taşımaktadır. Fakat üç sayı çıkmasına rağmen mizah yayınları açısından asıl önemini de bu oluşturmaktadır. Çünkü, gazetenin genelinde Hilmi Bey okuyucusuna bir meddah gibi seslenmiş, hikâyelerini meddah üslubuyla aktarmıştır. Bu durum gazeteye yönelik olarak, bir meddah temsilinin yazıya geçirilmiş hissini uyandırmaktadır.

Yukarıda örneklenen gazeteler, ilham aldıkları geleneksel türlere göre tasnif edilmiştir. Bu tasnifte en çok öne çıkan şey, geleneğin mizah tiplerinin gazetelere taşınmış olmasıdır. Bu noktada geleneğin sürekliliğini sağlayan birincil unsur, mizah tiplerinin mizah gazetelerinde ana unsur olarak kullanılmasıdır.

Gazetelerin aslî işlevi iletişim organı olmaktır. Bu bağlamda bir taraftan geleneği sürdürmüşler, bir taraftan da güncel meselelerle ilgili içerik oluşturmuşlardır. Fakat güncel konuların işlenmesi geleneksel mizah kültürü çerçevesi içinde olmuştur. Güncel konulardan birini politik mizah oluşturur. Politikayla ilgili, içe ve dışa yönelik olarak iki politik mizah türünden söz edilebilir. Dış politikanın mizah malzemesi olması bilhassa savaş gibi ülkeler arası ciddi problemlerin yaşandığı dönemlere denk gelmektedir. Bununla ilgili olarak Birinci Dünya Savaşı ve milli mücadele dönemlerinin popüler yayın organı Karagöz Gazetesi'nden örnek verilebilir. Gazetenin bilhassa bu dönemlerde popülerlik kazanmasındaki etken, Karagöz'ün belli karakter özelliklerinin de gazeteye taşınmış olmasıdır. Bunların arasında en dikkat çeken, Karagöz'ün muhalif yönüdür. Avcı'nın deyişiyle Karagöz, Avrupa emperyalizmine karşı bir direniş imgesi olarak algılanmıştır (2003:90). Özellikle Milli Mücadele Dönemi karikatürlerinde bu özelliğe sıkça rastlanmaktadır. Gazetenin 734. sayısındaki karikatür altı muhavere, bu duruma örnek oluşturur. Örnek 1'de görülen karikatürde, Karagöz Ay'a merdiven dayamak istemektedir ve omzunda merdiven taşır şekilde resmedilmiştir. İngilizlerin İstanbul Boğazı'ndan geçmek istemesine karşılık Ay'a merdiven dayayıp Dünya'yı seyredebileceğini söyleyen Karagöz, emperyalist güçlerin amaçlarının imkânsızlığına vurgu yapmaktadır.

Örnek 1. Karagöz Gazetesi, Rumî 21 Şubat 1330, nr. 734

Hacivat –Ne o Karagöz’üm böyle? Elinde o koca merdiveni, o uzun ipi ne yapacaksın?

Karagöz –Anlayamadın mı? Aya çıkacağım da dünyayı seyredeceğim.

Hacivat –Aman deli mi oldun? Hiç aya çıkılır mı?

Karagöz –Ulan amma aptal herifsin. Bak İngilizler Boğaz’dan geçmek istiyorlar ben niye çıkamayayım; daha zor mu?

Murat Belge, Osmanlı toplumunda mutlak iktidarın, kendini tabulaştırarak gülünemeyecek kategorisine soktuğu tespitini yapmıştır (aktaran Avcı, 2003:88). Bu tespiti dayanılarak Tanzimat’a kadar olan dönemde Osmanlı mizahının, iç politikaya mesafeli durduğu söylenebilir. Fakat Tanzimat’tan sonra iktidarın hüviyeti değişmiş ve halkın kendini demokratik imkânlarla ifade etme yelpazesi genişlemiştir. Mizah gazetelerinde de politikaya geniş bir yer ayrıldığı görülür. Mizah gazetelerinin yoğunlaştığı Meşrutiyet Dönemi’nde en sık işlenen iç politika meselesi, II. Abdülhamit ve bu padişah zamanında yaşanan İstibdat Dönemi’dir. Bunun dışında başta İttihat ve Terakki olmak üzere partilere yönelik mizahî-eleştirel tutum da görülmektedir. İç siyasete yönelik politik mizahla ilgili Orta Oyunu Gazetesi’nden bir örnek verilebilir. Örnek 2’deki karikatürde, ittihatçılar eleştirilmiştir. İttihatçıların siyasi üstünlüğünün son bulması onların bir uzvunun eksikliğine dönüştürülmüştür. Bergson, kişinin manevi özellikleriyle ilgili olmasına karşın dikkatimizi onun fiziki özelliklerine çeken her vakanın gülünç olduğunu söyler. (2018:36). Burada da manevi bir özellik kişilerin fiziki özellikleriyle bağdaştırılmış ve gülme unsuru oluşmuştur.

Örnek 2. Orta oyunu Gazetesi, Hicrî, 26 cemazievvel 1337 nr. 2

Kavuklu: Aman tosunum bu burunsuz alay nedir, memleketimizde frengi bu kadar yayıldı mı? Acaba bunlar kaçınıcı derecesinde?

Pişekâr: Sen bunları frengili mi zannediyorsun? Ben de sende feraset var zannedirdim. Ayol bunlar ittihatçı. Ayaklıları, topalları, beyleri, paşaları zomnikosu çıktı. Ocak dağıldı, ocakçıların kodamanları kapana tutuldu. Bu uğursuzların da işte böylece burunları kırıldı...

Nekregû ve Pişekâr gazetesinde de iç siyasete yönelik mizahın örneklerine rastlanır. En çok değinilen meselelerden biri azınlık isyanları ve bağımsızlıklarıyla ilgilidir. Örnek 3'teki muhavere Yunanistan'ın bağımsızlığı ve Türk tebaasından bunu destekleyen Halet Efendi'ye yönelik eleştirel bir tavır görülmektedir.

Şirket vapurları Beşiktaş'a yanaşırken:

- Birader! İskelenin üst tarafındaki harabe nedir?
- Halet Efendi yalısımın bakiyesi.
- Şu; Yunan istiklalini tabiye eden mahut Halet Efendi'nin mi?
- Evet.
- Yazık ki burada hala duruyor.
- Ne yapınlar?
- Milletin gözü önünden kaldırınsınlar da isterlerse Atina müzesine konmak için Yunan'a satsınlar.

Örnek 3. Nekregû ile Pişekâr Gazetesi, Hicrî 4 Recep 1327, nr. 8

Geleneğin mizah tipleri aracılığıyla işlenen güncel meselelerden bir diğeri, rakip gazeteler hakkındaki yorumlardır. Örnek 4'te Zuhurî Gazetesi'nden bir muhavere yer alır. Burada Kavuklu Hamdi'nin ağzından Tanin Gazetesi eleştirilmiştir. Örnek 5'te ise İncili Çavuş, Musavver Mevsim Gazetesi'ni eleştirir. Muhaverede gülmeceyi doğuran, Musavver Mevsim Gazetesi'nin bozuk zurnaya benzetilmesidir.

Tosun: Hamdi ne okuyorsun ki bu kadar gülüyorsun?

Hamdi: Tanin'in serbesti matbuatını.

Tosun: Gülecek kadar tuhaf mı?

Hamdi: Tuhaf ya. Hele şu cümlesi: "Şayan-ı dikkattir ki gazeteler __ hürriyet içinde bile kendilerini bu kadar şaşırmadılar."

Tosun: Pekâlâ

Hamdi: Nasıl pekâlâ. Hâlâ o sersemliği gideremediler.

Örnek 4. Zuhurî, Hicrî 17 Şaban 1326, nr. 3

İncili: Nedir o elindeki Tıffı?

Tıffı: Zurna!

İncili: Canım herkesin ciddiyetle uğraştığı böyle bir zamanda zurnacılığın sırası mı?

Tıffı: Yav! Dokunma keyfime, bu bizim milli çalgımızdır, çalmak isterim.

İncili: Ha orası da var ya, öyle ise hele bir çal da dinleyelim.

Tıffı: Dur bakalım daha şimdi aldım. O da sadr-ı sabık said paşanın tercüme-i hali kadar bozuk çıktı.

İncili: Anlayamadım?

Tıffı: Bu öyle kolaycacık anlaşılabilir. Musavver mevsim gazetesinin on yedi ağustos tarihli nüshasını okumak lazımdır.

Örnek 5. İncili Çavuş, Rumi 16 Ağustos, 1324, nr. 4

Geleneksel mizah ürünlerinde devrin haberleşme ve ulaşım araçlarıyla ilgili ifadelerle sıkça yer verilmiştir. Tramvay, vapur, kadirge, araba gibi ulaşım araçları ile köprü ve yollarla ilgili ifadelerle hikâyelerde rastlamak mümkündür. Cevdet Kudret'in derlediği Karagöz metinlerinde bunun örnekleri görülebilir.

“Hacivat: arabanın peşini bırakmadım. Dilber gitti ben gittim. (Hacivat ile Karagöz sallanırlar.) Ben gittim dilber gitti, dilber gitti ben gittim. (Hacivat çabuk söyler.) Ben gittim dilber gitti, dilber gitti ben gittim, ben gittim dilber gitti.

Karagöz: Ulan kerata! Tramvay mı koşturuyorsun, yoksa şimendüfer mi? Nefes al be! (2013:785)”

Gelenekteki hikâyelerde asıl hikâyeyi destekleyici bir unsur olarak yer alan haberleşme ve ulaşım araçları, gazetelerin asıl konularından birini oluşturmaktadır. Bu araçlar, toplum hayatında sebep oldukları aksaklık ve sorunlar yönünden mizah malzemesi haline gelmişlerdir. Bir anlamda şehrin alt yapı sorunları, mizahın kendine özgü ifadeleriyle halka duyurulmuştur. Hacivat Gazetesi'nin 2 numaralı sayısında Eminönü ve Galata arasındaki ulaşımın zorluğuna değinilmiş ve yolcuyu bir yakadan diğer yakaya fırlatan yeni bir köprü resmedilmiştir.

Ancak fırlatma usulüyle karşı yakaya geçilirse ayakkabıların eskimeyeceği ve şemsiyelerin kırılmayacağına yönelik absürt bir eleştiri görülmektedir. Bu örnekten hareketle, başta ulaşım ve haberleşme olmak üzere gelenekteki belli başlı konuların gazetelerde de devam ettirildiği ancak gazeteciliğin fitratına da bağlı olarak bunların içeriğinin farklılaştığı söylenebilir.

Örnek 6. Hacivat, Hicrî 15 Şaban 1326, nr. 2

Karagöz: İşte sana nev icat köprü.

Hacivat: Amma tuhaf. Bir anda Galata'dan Eminönü'ne ha. Desen a artık ayakkabı eskitmekten, şemsiye kırmaktan kurtulacağız.

Burns, mizah alanlarını altı başlık toplar. Bunlar; sözcük oyunlarına dayanan mizah, etnik mizah, belli grup ve insan tiplerine yönelik basmakalıp sözlerden oluşan mizah, ticaret ve iş hayatına yönelik mizah, aşağılama ve şiddet içerikli mizah ve cinsel içerikli mizahdır (aktaran Yardımcı, 2010:11). Sözcük oyunlarına dayanan mizah tarzı, birçok dil ve kültür muhitinde üretilebilmektedir. Bunun yanında kültürlere özgü özellikler de mizah tarzını yerelleştirmiştir. Osmanlı geleneksel mizahında, özellikle iki kişinin çatışmasına dayalı olan Karagöz ve orta oyununda, söz oyunlarından kaynaklanan mizah tarzına sıkça rastlanır. En sık görülen örneklerden biri, Hacivat'ın Arapça/Farsça tamlamalarla yüklü cümlelerine, Karagöz'ün sözün fonetiğine gönderme yaparak beklenmedik cevaplar vermesiyle oluşur. Meddah Gazetesi'ndeki muhaverelerde de söz konusu mizah tarzı devam ettirilmiştir. Aşağıdaki, bir şık ile gazeteci arasında geçen örnekte şık beyin Fransızca kelimeleri yoğun bir şekilde kullandığı görülür. Gazeteci ise bu duruma tepki göstermektedir.

Şık- Efendim geceleri ne ile (okupe) oluyorsunuz?

Gazeteci- Türkçe ne demek istiyorsunuz?

Şık- Yani ne ile meşgul oluyorsunuz?

Gazeteci- Ha... Gazete okumakla...

Şık- Aman efendim, benim için dünyada jurnal mütalaasından büyük (belle reussite) olamaz... Hele (finans) üzerine yazılmış (artıkıllar) beni pek (admirable) ediyor.

Gazeteci- Allah aşkına ne diyorsunuz?

Şık- Efendim sizin rarınız nedir?

Gazeteci- Efem? Rar ne oluyor?

Şık- Yani sıfatınız...?

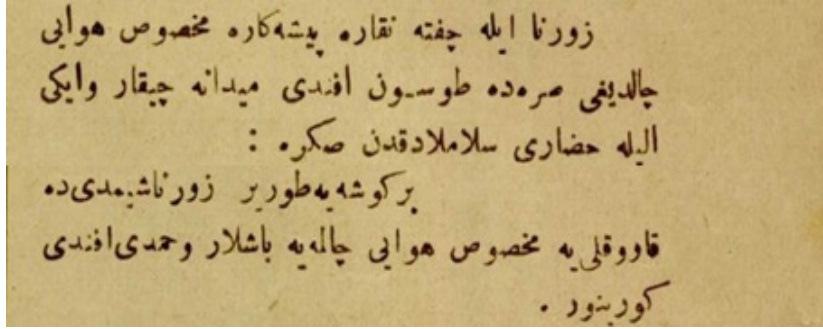
Gazeteci- Gazetecilik...

Şık- Öyle ise (pronanse) ettiğim (moleri) niçin anlamıyorsunuz?

Gazeteci- Pronanse ettiğiniz moleri anlıyorum. Fakat Türk olduğunuz halde Türkçeyi Türkçe olarak söylemediğiniz için anlamağı hiç mi yakıştıramıyorum.

Örnek 7. Meddah, Hicrî 18 Muharrem 1292, nr. 2.

Karagöz, meddah, orta oyunu gibi seyirlik oyunlar belli başlı bölümlerden oluşmaktadır. Her icra bağlama göre farklılık göstermekle birlikte bölümler icraların ana iskeletini oluşturur. Karagöz’de giriş, muhavere, fasıl, bitiş bölümleri; orta oyununda giriş, muhavere, fasıl, bitiş bölümleri; meddahta başlangıç, açıklama, senaryo, bitiş bölümleri mevcuttur. Özellikle giriş bölümlerinde her icrada tekrar edilen kalıp ifadeler ve kalıp hareketler vardır. Bu ifade ve hareketlerin bir kısmı doğrudan bazı mizah gazetelerinde de gözlemlenebilmektedir. Cevdet Kudret, orta oyununun giriş bölümünde zurnanın, Pişekâr havası çaldığını, Pişekâr’ın meydana gelip yerle beraber temenna ettiğini sonrasında seyircilerle ve zurnacıyla konuşarak oyununu açtığını söyler. Muhavere bölümünde ise zurnanın, Kavuklu havası çaldıktan sonra meydana Kavuklu ile Kavuklu arkasının girdiğini böylelikle muhavere bölümünün başladığını aktarmaktadır (2013:30). Orta oyununun her icrasında tekrarlanan bu tavır, Orta Oyunu Gazetesi’nin muhavere bölümlerinde sözlü olarak ifade edilmiştir. Bu durum gazetenin, orta oyunu icrasına belli noktalarda bağlı kaldığını göstermektedir.

Örnek 8. Orta oyunu, 26 Cemazievvel 1337 nr. 2

“Zurna ile çifte nakkare Pişekâr’a mahsus havayı çaldığı sırada Tosun Efendi meydana çıkar ve iki eliyle hazarı selamladıktan sonra bir köşeye durur. Zurna şimdi de Kavuklu’ya mahsus havayı çalmaya başlar ve Hamdi Efendi görünür.”

SONUÇ

Mizah gazetelerinin eğlendirme, toplumsal aksaklıkları eleştirme, topluma yön verme gibi birçok işlevinden bahsedilebilir. Gazeteler aynı zamanda kültürel belleğe ait unsurları da kullanmış ve kültürel sürekliliğin sözlü ortam dışında yazılı ortamda da aktarılmasına zemin hazırlamışlardır. Osmanlı toplumundaki yerleşik mizah anlayışının izlerinin gazetelerde görülüyor olması, gazetelerin toplumda benimsenmesini de kolaylaştırmıştır.

Mizah gazeteleri, kültürü ve geleneksel mizah tarzını bazı alanlarda devam ettirmiş bazı alanlarda ise güncele ayak uydurmuştur. Gazetelerde kültürel sürekliliği devam ettiren ve farklılaşan alanlar şöyle tasnif edilebilir:

- Karagöz, Kavuklu, Pişekâr, Nasreddin Hoca gibi geleneğin mizah figürleri hem gazetelere isim olmuş hem de gazete içeriğinde yer almıştır.
- Mizah figürlerinin gelenekteki karakter özellikleri güncellenen konularda da kendini

gösterir. Buna, Karagöz'ün gazetelerde muhalif tavrıyla öne çıkması örnek gösterilebilir.

- Orta Oyunu, Gülünçlü Sahne-i Meddah gibi gazetelerde, orta oyunu ve meddahlık geleneğindeki icra tarzına doğrudan bağlı kalınmıştır.
- Politik mizah işlerlik kazanmıştır.
- Yanlış anlaşılmalara, kelime şakalarına dayanan, belli meslek gruplarının aksaklıklarını yeren gülmece üslubu dönemin şartlarına uyarlanmıştır.
- Ağız ve şive farklılıklarına, etnik grupların özelliklerine dayalı mizah anlayışı büyük ölçüde terk edilmiştir.

Başta Karagöz olmak üzere birkaç mizah gazetesi dışında kalan gazeteler kısa ömürlüdürler. Bu durum mizah gazetelerinin kültürel süreklilik işlevinin de göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Fakat gazetelerin içinde bilhassa kaynağını gelenekten alanlar, her ne kadar kısa süreli de olsalar geleneğin devamına katkıda bulunmuşlardır. Bunun sonucunda da geleneğin sözlü kültürden yazılı kültüre aksi sağlanmıştır.

Son yıllarda iklim değişikliği, çevre kirlenmesi, doğadaki kaynakların sınırsız olmadığı ve bunlarla ilgili kaygılar küresel bir sorun olarak ilk sırada yer almaktadır. Tam da bu noktada bu kaygıların çevre bilinçli tüketici davranışına nasıl yansıdığını ülkemiz koşullarında da değerlendirmek önemlidir. Tüketiciler kadar işletmeler de bu endişeleri paylaşmakta ve ekonomik bir birim olarak hedefleri doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmelerine ek olarak sosyal sorumluluk anlayışı içinde toplumsal sorunlara karşı da duyarlı olma gerekliliğini hissetmektedirler. Sayıları giderek artan çevre bilinçli tüketicilerin davranışlarının araştırılması ve anlamlandırılması da işletme yöneticilerinin bu doğrultuda çevreci planlama yapma ve ürün geliştirme konusu önem kazanmaktadır.

Çalışma sadece Çorum ili ile sınırlı kalmıştır daha büyük çalışma evreni ile tekrarlanabilir. Bu çalışma tüketicilerin çevreci ürün satın almada demografik ve psikografik özellikleri odaklıdır. Çevreci ürün satın alınmasını destekleyen başka özellikler de mevcuttur. Bu doğrultuda araştırmalar tüketici odaklıdan ürün odaklı çalışmalara doğru genişletilerek yeşil ürün satın almada ürünün salt özelliklerinin etkilerinin araştırılması araştırmacılara ve işletmelere yeşil ürün geliştirme stratejisinde faydalı olabilir.

Araştırmanın kısıtı ise, sadece bir ilde yapılmış olması ve anket uygulama aşamasının zaman kısıtı bulunması, tüketicilerin rutin yaşamları içinde ankete katılma güçlükleri ve anket uygulama maliyetidir. Yapılan bu çalışma kapsamında oluşan çıkarımların yalnız çalışma evrenimiz için geçerli olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, S. (2007). Tiflis Edebi Muhitinde Molla Nasreddin Dergisi ve Dergide Tartışılan Konular. *Bilig*, 1-21.
- And, M. (1985). *Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- And, M. (2013). Orta Oyunu Kolları, Oyun Yerleri. A. Emeksiz içinde, *Orta Oyunu Kitabı* (s. 35-38). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek*. (A. Tekin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Avcı, A. (2003). Toplumsal Eleştiri Söylemi Olarak Mizah ve Gülmece. *Birikim*(166), 80-91.
- Bergson, H. (2018). *Gülme*. (D. Çetinkasap, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Boratav, P. N. (1984). *Köroğlu Destanı*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Boratav, P. N. (1995). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- C. K. (2013). *Karagöz*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- C. K. (2013). Orta Oyununun Oyun Yeri ve Bölümleri. *Orta Oyunu Kitabı* (s. 25-34). içinde İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (Ş. Alâeddin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çeviker, T. (1986). *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü 1-Tanzimat ve İstibdat Dönemi*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Çeviker, T. (1988). *Gelişim sürecinde Türk Karikatürü 2-Meşrutiyet Dönemi*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Felek, B. (2013). Orta Oyunu Nasıl Oynanır? A. Emeksiz içinde, *Orta Oyunu Kitabı* (s. 39-46). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1999). Türklerde Halk Hikâyeciliğine Ait Bazı Maddeler: Meddahlar. *Edebiyat Araştırmaları I*. içinde Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öğüt Eker, G. (2009). *İnsan Kültür Mizah*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Öğüt Eker, G. (2014). *İnsan, Kültür, Mizah*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Türkmen, N. (2013). Orta Oyununda Ehemmiyet Derecelerine Göre Tipler. A. Emeksiz içinde, *Orta Oyunu Kitabı* (s. 47-92). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ünver, M. (2013). Eski Türkçe Mizah Dergilerinin Açıklamalı Bibliyografyası. İstanbul: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Varlık, M. B. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (s. 1092-1100). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yardımcı, İ. (2010). Mizah Kavramı ve Sanattaki Yeri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-41.